

ды башкарууну өркүндөтүү; билим берүүнүн бардык деңгээлдеринде ченемдик каржылоого өтүүнү жана окуу жайларынын өздөрүнүн деңгээлинде ресурстарды башкарууда көбүрөөк өз алдынчалыкка өтүүнү күчөтүү; аккредитациялоо жана лицензиялоо, билим берүү кызматтарына жана алардын натыйжаларына зарыл көзөмөлдү жүзөгө ашыруу; билим берүү системасынын иштешинин жана натыйжалуулугунун натыйжаларын ишке ашырууга жана баалоого үзгүлтүксүз мониторинг жүргүзүү; билим берүүнү башкаруу системасын автоматташтыруу).

Биз бул макалабыздын алкагында белгиленген 3 милдеттин ичинен *«Билим берүүнүн сапатын камсыз кылуу»* – экинчи милдетте аныкталган «Бардык деңгээлдеринде билим берүүнүн мазмунун модернизациялоо» артыкчылыгынын алкагында сөз кылмакчыбыз. Анткени, билим берүүнүн мазмунунан окутуунун формасы, ыкмалары, каражаттары, натыйжасы түздөн-түз көз каранды жана бири-бири менен өз ара тыгыз байланыштуу. Бизге белгилүү болгондой билим берүүнүн мазмуну жогорку жана жалпы билим берүү уюмдарында стандарт, окуу программасы жана окуу-методикалык комплекстердин негизинде окуу процессинде ишке ашырылат. Демек, билим берүүнүн мазмуну билим берүү процессинде негизги жетектөөчү орунду ээлейт.

Бүгүнкү күндө мектепте географиялык билим берүү Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 21-июлундагы № 403 «Кыргыз Республикасынын мектептик жалпы орто билим берүүнүн Мамлекеттик стандартынын негизинде иштелип чыккан Предметтик стандарттар аркылуу окуу процесси жүргүзүлөт [2]. Мектеп географиясынын жаңы экинчи муундагы Предметтик стандарты жаңы методологиялык принциптердин, идеялардын, концепциялардын негизинде жаңыланып, окутуунун методикасы, каражаты, натыйжалары, баалоо системасы окутуунун натыйжалуулугуна багытталышын көздөйт. Ошондой эле Предметтик стандарттын мазмунуна дүйнөлүк масштабда Туруктуу өнүгүү концепциясынын идеялары да камтылып, туруктуу өнүгүү үчүн билим берүүнүн багыттары аркылуу окуу процессинде ишке ашырылышын көздөйт. Башкача айтканда мектепте географиялык билим берүүнүн негизги максаты – сынчыл ой жүгүртүүгө жөндөмдүү, активдүү жараандык позицияга ээ болгон, айлана-чөйрөгө өзүнүн мамилесин жана ишмердүүлүгүнүн натыйжасын алдына ала билген, кырдаалды баалай алган компетенттүү инсанды тарбиялоо болуп эсептелет. Бул максаттар география боюнча Предметтик стандартта мектептин ортонку жана жогорку баскычында конкреттештирилип берилип, **окуу процессин уюштурууда мугалим окуучунун кызыкчылыгын, өзгөчөлүгүн, жөндөмдүүлүгүн, изденүүчүлүк көндүмдөрүн эске алуу менен бирге алардын алган теориялык билимдерин практикада колдоно алуусуна (компетенттүүлүгүнө) окуу чөйрөсүн түзүү керектиги белгиленген.**

Географиялык билим берүүнүн негизги ядросу географиялык мыйзам ченемдүүлүктөрдүн удаалаштыгы, географиялык кабыктардын бир бүтүндүүлүгү, жаратылыштын системалык жана деңгээлдик түзүлүшү, кендик зоналдуулук жана бийиктик алкактуулук боюнча климаттын, жаратылыштын өзгөрүшү, алардын көп түрдүүлүгү, жаратылыштын жана коомдун өнүгүшү үчүн туруктуу өнүгүүнү түшүнүүнү камсыз кылган геоэкологиялык сабаттуулук болуп саналат. Окуу предметинин жогорудагы көрсөтүлгөн фундаменталдык ядросу география предметинин төмөндөгү мазмундук багытында такталган (6-9-класс) [3]:

1. *Географиялык изилдөөлөрдүн методдору жана географиялык маалыматтардын булактары* – чындыктын маалыматтуу элестүү белгилеринин үлгүсү катарында карталарды жана башка булактарды пайдалануу менен географиялык чындыктарды окуп-үйрөнүүнүн жолдору;
2. *Жердин жаратылышы* – Жердин жаратылышы жана анын айрым аймактары жөнүндөгү географиялык билимдердин системасы;
3. *Жаратылыш ресурстары* – минералдык, климаттык, суу, жер жана биологиялык ресурстар – материктердин, өлкөнүн, аймактардын чарбасынын (экономикасынын) өнүгүшүнүн базасы катарында;
4. *Учурдагы дүйнөнүн экологиялык – экономикалык жана социалдык өнүгүшү* – бул курчап турган чөйрөнү коргоонун, жаратылыштын туруктуу өнүгүшүнүн фундаменталдуу негизи болуп саналган адамдардын жашоо чөйрөсүнүн, жашоосунун кайра толукталуу шарттары менен ажырагыс байланыштагы адам цивилизациясынын өнүгүшү.

Бул мазмундук тилкелер бардык окуу материалдарын жалпылаштыруунун, технологиялык ыкмалар аркылуу предметтик компетенцияны калыптандыруунун айланасында системалаштырган жалпы теориялык билимдер болуп саналат. Жогорудагы белгиленген мазмундук тилкелер аркылуу окуучулардын төмөндөгүдөй *предметтик компетенттүүлүктөрүн* калыптандыруу каралган:

- *географиялык документтерди (карталар, диаграммалар, сүрөттөлүштөр, илимий тексттер) талдоо жана интерпретациялоо;*
- *географиялык объектилердин комплекстүү мүнөздөмөсүн берүү жана мейкиндик менен мезгилде багым алуу;*
- *географиялык процесстер менен кубулуштарды түшүндүрүү.*

Жогорку класстарда (10-11-класстар) окуучулардын географиялык билим алуусунун мектептин

бардык баскычтарында билим берүүнүн мазмунун интеграциялайт жана төмөнкү мазмундук тилкелер аркылуу окуу процесси жүрөт: *географиялык мейкиндик, геомаданий ар түрдүүлүк, социалдык-экономикалык өнүгүү. 10-11-класстардагы окутуу максаттарына ылайык үч предметтик компетенттүүлүктү калыптандырууну көздөйт. Алар: географиялык, геоэкологиялык, социалдык-инсандык.*

Дүйнө мамлекттеринин Туруктуу өнүгүүсүнө жетүү үчүн 2015-жылы сентябрь айында Туруктуу өнүгүүнүн 17 максаттары жана ага жетүү механизмдери Бириккен улуттар уюмунун 70-башкы ассамблеясынын 2030-жылга чейинки күн тартибинде каралган. Бул документтеги туруктуу өнүгүүнүн 17 максатынын ичинен 4-максат «Сапаттуу билим берүү» деп белгиленип, анын 4.7.-пунктунда туруктуу өнүгүү үчүн билим берүүгө төмөндөгүдөй милдеттер коюлган: «2030-жылга чейин бардык окуучуларды коомдун туруктуу өнүгүүсүнө таасир берүүчү билим жана билгичтиктер менен камсыз кылууда маданияттын, маданий ар түрдүүлүктүн баалуулугун, жарандуулукту, тең укутуулукту, жашоонун туруктуу өнүгүүсүн пропагандалоо аркылуу окутууну камсыз кылуу». Бул багыттын мааниси «Туруктуу өнүгүүнүн» аныктамасына негизделген [4]. *Туруктуу өнүгүү – бул кийинки муундардын керектөөсүн эсепке алуу менен, учурда жашаап жаткан адамзаттын керектөөсүн камсыз кылуучу өнүгүү жолу.* Бул өз ара байланышкан эки негизги түшүнүктү камтыйт:

1) муктаждыктар түшүнүгү (анын ичинде калктын кедей катмарынын жашоо сапатын жакшыртуу муктаждыгы);

2) чектөөлөр түшүнүгү: жаратылыштын учурдагы жана келечектеги адамзаттын муктаждыктарын канааттандыруу мүмкүнчүлүгүнүн чектүүлүгү. Бул чектөөлөр технологиянын жана коомдун абалына байланыштуу болушу мүмкүн.

Туруктуу өнүгүү максаттарын (ТӨМ) жана Туруктуу өнүгүү үчүн билим берүүнүн (ТӨББ) ролун билүү эмне үчүн маанилүү?

Дүйнөдөгү табигый ресурстар барган сайын тез ылдамдык менен түгөнүүдө, планетанын ар кайсы бурчунда табигый жана техногендик кырсыктар көбөйүүдө, экономикалык жана социалдык кризистер адамды күн сайын коштоодо. Адамзаттын алдында турган мындай көйгөйлөрдү чечүү үчүн, БУУ адамдардын жашоо-турмушун жакшыртууга жана бүткүл планетаны коргоого багытталган «**Биздин дүйнөнү өзгөртүү: 2030-жылга чейинки мезгилге туруктуу өнүгүү чөйрөсүндөгү күн тартиби**» глобалдык программасын кабыл алынып, анда туруктуу өнүгүүнүн социалдык, экономикалык, экологиялык негиздерин камтыйт. ТӨББ негизинен төмөнкүлөргө багытталат:

➤ цивилизациянын өнүгүшүнө жана планетадагы жашоого коркунуч туудурган көйгөйлөрдү /тобокелчиликтерди/кыйынчылыктарды алдын-ала көрө билүүгө, аларга туруктуу берүүгө жана аларды чечүү жолдорун табууга жарандарды окутуу;

➤ туруктуу өнүгүүнүн негизи болгон баалуулуктарды жана принциптерди жайылтуу;

➤ сындуу ой жүгүртүүгө жана туруктуу өнүгүү жаатындагы иш-аракеттерди өнүктүрүүгө;

➤ жергиликтүү жана глобалдык көйгөйлөрдү чечүүгө багытталган билим берүү стратегияларды интеграциялоо;

➤ **жаратылыш, коом жана экономиканын** өз ара көз карандылыгын жана татаалдыгын түшүнүү;

➤ экологиялык көйгөйлөрдүн масштабын жана оордугун түшүнүү жана аларды чечүүгө ар бир адам салым кошо ала турганын жана салым кошушу керектигин аңдоо;

➤ ресурстарды жана энергияны үнөмдөө, климатты сактоо, келечектеги муундарга зыян келтирбестен жашоо сапатын камсыз кылуу жолдорун билүү;

➤ коомдо энергияны жана ресурстарды үнөмдөөчү жүрүм-турумду көрсөтүү жана жайылтуу;

➤ жаратылышта, өндүрүштө жана күнүмдүк жашоодо экологиялык билимди жана жүрүм-турум моделдерин жайылтууга багыт алуу.

Ал эми ЮНЕСКОнун документтеринде туруктуу өнүгүүгө жетишүү максатында окуучулардын өнүгүүсүнө керек болгон ТӨББдүн негизги компетенциялары сунушталган: *системалык ой жүгүртүү, божомолдоо укуктук, стратегиялык көрө билүү, командада иштөө, сынчыл ой жүгүртүү, өзүн-өзү таанып билүү, көйгөйлөрдү комплекстүү чечүү* [4].

Жогорудагы белгиленген ТӨББнүн багыттары жана ЮНЕСКОнун сунуштаган окуучуларда калыптануучу компетенциялар мектептеги географияны окутуунун мазмунуна, предметтик компетенттүүлүктөргө каршы келбестен анын мазмунун байытып, окуучулардын компетенттүүлүктөрүнүн кеңири масштабда кароого шарт түзөт. Анткени, ТӨББ төмөнкүлөрдү өзүнө камтыйт:

➤ экологиялык көйгөйлөрдүн масштабын жана оордугун түшүнүү;

➤ аларды чечүүгө ар бир адам салым кошо ала турганын жана салым кошушу керектигин аңдоо;

➤ ресурстарды жана энергияны үнөмдөө, климатты сактоо, келечектеги муундарга зыян келтирбестен жашоо сапатын камсыз кылуу жолдорун билүү;

➤ коомдо энергияны жана ресурстарды үнөмдөөчү жүрүм-турумду көрсөтүү жана жайылтуу;

➤ жаратылышта, өндүрүштө жана күнүмдүк жашоодо экологиялык билимди жана жүрүм-турум моделдерин жайылтууга багыт алуу.

Мындай ТӨББ шартында салттуу окуу процессин уюштурууну олуттуу өзгөртүү керек. Ал өзгөртүүлөр төмөндөгү багытта болушу керек:

1. География сабагында ТӨББнүн темалары менен интеграциялоо

2. Бир эле география сабагында окутулбастан класстык саат, мектептен тышкары иш-чаралар менен биргеликте үзгүлтүксүз окуу процесси катары каралышы.

3. Окуучулардын иш-аракеттерин туруктуулук / жоопкерчилик өнүгүндө талдоого, мүмкүн болгон кесепеттерди баалоого жана кырдаалды болжолдоого үйрөтүү.

4. Окуучунун сабакта алган билимдерин жана көндүмдөрүн практикада, күндөлүк турмушта колдонуп, аларды улам толуктап турушуна шарт түзүү

5. Класстык саатарда жана класстан тышкары иш чараларды өткөрүүдө теориялык жана практикалык сабактарда активдештирүүчү жана педагогикалык долбоордук ыкмаларды колдонуу менен айкалыштырылып сабактарды өтүү.

6. Практикалык көнүгүүлөр, тапшырмалар чыгармачыл мүнөздөгү багытта болуп, окуучулардын өз алдынча изилдөө иштерин уюштуруу

7. Предмет аралык байланыштагы сабактарды уюштуруу. Ал интеграцияланган сабактардын темалары төмөндөгүдөй болушу мүмкүн: *физика*: энергияны үнөмдөө, энергияны керектөө; *математика*: экологиялык изге жана ресурстарды пайдаланууга байланыштуу эсептөөлөр; *адам жана коом*: керектөө, жоопкерчиликтүү керектөө, жашыл экономика,

сызыктуу жана циклдик экономика; *география*: жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу, климаттын өзгөрүшү, биологиялык ар түрдүүлүктү сактоо; *информатика*: маалыматтык көндүмдөр жана медиа -маалымат сабаттуулук; *биология*, *химия*: парник газдары, климаттын өзгөрүшү ж.б.

Биз бул макаланын алкагында ТӨББ идеясын мектепте географияны окутууда интеграциялоо боюнча кээ бир айрым багыттар эле камтылды жана бул маселе кийинки макалаларда да уланат.

Адабияттар:

1. 2021-2040-жылдарга Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүүнүн Программасы. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2021-ж. 4-май, № 200 токтому.
2. Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандарты. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандартын бекитүү жөнүндөгү № 403 токтому, 2014-жыл, 21-июль.
3. Предметный стандарт по предмету «География» для 6-9 и 10-11 классов для общеобразовательных организаций Кыргызской Республики. Бишкек, 2018
4. Цели образования в интересах устойчивого образования: Задачи обучения. ЮНЕСКО: образование 2030. 2017
5. https://www.gov.kg/ky/p/sustainable_development
6. Джунушалиева К.К. Методические рекомендации по реализации требований предметного стандарта по географии в общеобразовательных организациях Кыргызской Республики (6-9 классы). / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2015. №. 5. С. 173-177.
7. Джунушалиева К.К. Методы, используемые для темы о природных катаклизмах в преподавании географии в школе. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2015. №. 7. С. 213-217.